

ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ-ОБРАДОВИЋ*

Правни факултет за привреду и
правосуђе

Нови Сад

САРА ЗАРУБИЦА

Правни факултет

Београд

УДК 343.95

Прегледни рад

Примљен: 01.02.2019

Одобрен: 26.02.2019

Страна: 695-706

ЗНАЧАЈ МЕДИЦИНСКОГ ВЕШТАЧЕЊА УРАЧУЊЛИВОСТИ У КРИВИЧНОМ И ПАРНИЧНОМ ПОСТУПКУ

Сажетак: Вештачење као доказно средство легислативно је слично уређено и у кривичном и у парничном поступку. Медицинско, односно психијатријско вештачење (не)урачунљивости, те момента одговорности учиниоца кривичног дела у ситуацији када сам себе доведе у стање неурачунљивости, значајно је доказно средство како у кривичном, тако и у парничном поступку. Актуелни процесни законски текстови, нарочито у области кривичнопроцесног законодавства, систематски предвиђају и нормирају сва релевантна питања и основна правила у области вештачења. На тај начин вештачење, као доказно средство, заузима значајно месту у савременом процесном законодавству у Србији. У раду се аутори најпре баве основним правилима вештачења као доказног средства у кривичном и парничном поступку, затим анализирају институте урачунљивости, неурачунљивости, битно смањене урачунљивости, као и скривљење неурачунљивости, а потом, имајући у виду све претходно појашњено, дају своју оцену о значају психијатријског вештачења (не)урачунљивости.

Кључне речи: психијатријско вештачење, медицина, право, урачунљивост, кривични поступак, парнични поступак

Увод

Према одредбама актуелног кривичнопроцесног законодавства у Србији, вештачење спада у групу редовних доказних средстава и уређено је члановима 113-132 Законика о кривичном поступку¹. За разлику од званичног нормативног одређења, многи представници савремене правне теорије заступају становиште да је вештачење заправо процесна радња, „која у себи садржи најпре делатност вештака, а затим и активност органа кривичног поступка и странака, која је нужна и последица је делатности вештака“².

* jelena@pravni-fakultet.info

¹ Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

² Ђурђић, В., (2014). *Кривично процесно право - општи део*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу, Ниш, стр. 300.

Вештачење представља утврђивање спорних релевантних чињеница у поступку, које чине садржину кривичне ствари, а које при томе нису правног карактера, као и давање налаза и мишљења од стране лица које располаже потребним стручним знањем и вештинама (експерт из одговарајуће стручне области), које је начелно процесно незаинтересовано.³ Вештачење дакле по правилу обухвата две операције: откривање чињеница важних за кривични поступак посебним стручним знањима или нарочитом техничком вештином (налаз вештака) и давање стручног мишљења о откривеним чињеницама, такође на основу посебних стручних знања или нарочите техничке вештине (мишљење вештака).⁴

Одредбама процесног законодавства је прописано да је неопходно одредити психијатријско вештачење странке у поступку (у кривичном поступку је то свакако окривљени), уколико се појави сумња да је искључена или смањена његова урачунљивост, или пак да је на принципу института *actiones liberae in causa* заснована његова одговорност за чињење кривичног дела, те да је због душевних сметњи странка неспособна да учествује у поступку. Психијатријско вештачење се може одредити и у односу на сведока у поступку, уколико се појави сумња у његову способност да пренесе своја сазнања или опажања у вези са предметом сведочења (чл. 131 Законика о кривичном поступку).

Веома је велики значај медицинског, односно психијатријског вештачења постојања или одсуства (потпуног или делимичног) урачунљивости странке у поступку, нарочито окривљеног лица у кривичном поступку. Иако по начелу слободне оцене доказа суд цени сваки појединачно изведени доказ на основу свог слободног судијског уверења, те по слову закона није лимитиран ни једним доказним средством и доказима који су применом процесних радњи прикупљени, чињеница је да налаз вештака, нарочито поводом (не) урачунљивости, представља значајан путоказ правосудним органима у предузимању низа процесних радњи, те у доношењу одлука кључних за предметно поступање у поступку. Речју, уколико би се утврдило да је у тренутку вршења кривичног дела учинилац истог био неурачунљив, сматраће се да у конкретном предмету за дело које је учињено, не постоји кривична одговорност учуниоца (члан 23 Кривичног законика). Неопходно је притом појаснити да је за постојање одговорности лица за учињено кривично дело потребна његова урачунљивости, као и кривица, односно „психичко саглашавање учуниоца са радњом кривичног дела, као и одређени психички однос учуниоца према последици кривичног дела“.^{5,6} С тим у вези у наставку рада биће предочена нека основна правила о вештачењу као доказном средству у кривичном и пар-

³ Шкулић, М., (2013). *Кривично процесно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 251.

⁴ Види: Бејатовић, С., (2014). *Кривично процесно право*, Јавно предузеће „Службени гласник“, Београд, стр. 317-326.

⁵ Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016.

⁶ Чејовић, Б, Кулић, М., (2014). *Кривично право*, Универзитет Привредна академија, Нови Сад, стр. 173.

ничном поступку, затим ће се детаљније појаснити институт урачунљивости, као и неурачунљивости, битно смањене урачунљивости, те скривљење неурачунљивости, а потом ће, имајући у виду све претходно појашњено, више речи бити о значају медицинског (психијатријског) вештачења урачунљивости, као посебно значајне врсте вештачења у поступку.

Одлике и основна правила вештачења у кривичном и парничном поступку

Према одредби члана 259 Закона о парничном поступку, суд ће извести доказ вештачењем ако је ради утврђивања или разјашњења неке чињенице потребно стручно знање којим суд не располаже.⁷ Одредбом пак члана 113, став 2 Законика о кривичном поступку одређено је да се вештачење не може одредити ради утврђивања или оцене правних питања о којима се одлучује у поступку. Суд по службеној дужности или на предлог странке и браниоца одређује вештачење писаном наредбом уколико је у питању кривични поступак (члан 117 Законика о кривичном поступку), или у случају парнице, посебним решењем (чланови 260, 261 и 269 Закона о парничном поступку), а ако постоји опасност од одлагања вештачење се, уз обавезу састављања службене белешке, може и усмено одредити (члан 117 став 1 Законика о кривичном поступку).

Вештачење, по правилу, врши један вештак. Вештак је особа која пред судом даје исказ заснован на професионалном знању и искуству, у коме износи своја запажања у виду налаза и мишљење о чињеницама које могу бити релевантне за предметни поступак.⁸ Дакле, стечена техничка знања вештака, вештине којима влада или пак његова властита оријентација, те познавање и примена правила научне области из које се ангажује да испита објекте вештачења, запази чињенице важне за поступак и након тога да свој стручни налаз и мишљење, компоненте су кредибилитета учешћа вештака у поступку.⁹ Судско-медицински вештаци могу бити и лекари опште праксе, али по правилу су то специјалисти различитих грана медицине, како клиничке тако и превентивне и институтске и лекари специјалисти судске медицине.¹⁰

Суд може да одреди два или више вештака ако оцени да је вештачење сложено (члан 264 ст. 1 Закона о парничном поступку и 114 ст. 1 Законика о кривичном поступку). Ако је одређено више вештака, они могу да поднесу заједнички налаз и мишљење ако се у налазу и мишљењу слажу (273 ст. 1 Закона о парничном поступку).

Пре почетка вештачења орган поступка упозориће вештака да давање лажног налаза и мишљења представља кривично дело и позвати га да предмет

⁷ Закон о парничном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 49/2013, 74/2013 и 55/2014.

⁸ Trgovčević Prokić, M., (2002). Expertise in non-contentious procedure in: *Expertise problems in criminal, civil and non-contentious proceedings*, ed. Nebojša Šarkić, Glosarijum, Belgrade, стр. 17.

⁹ Васиљевић Т, Грубач М., (2003). *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд, стр. 217.

¹⁰ Јовановић, М, Медаревић, А., (2016). Третман судско-медицинског вештачења у суду, *Acta Ophthalmologica*, вол. 42, бр. 2, Удружење офталмолога Србије, Београд, стр. 21.

вештачења брижљиво размотри и да своје мишљење изнесе непристрасно и у складу са правилима науке или вештине (члан 120 ст. 1 Законика о кривичном поступку и члан 269 ст. 4 Закона о парничном поступку).

Према одредби члана 124 Законика о кривичном поступку, орган поступка ће по службеној дужности или на предлог странака наредити да се вештачење понови: ако је налаз нејасан, непотпун, погрешан, у противречности сам са собом или са околностима о којима је вештачено или се појави сумња у његову истинитост, или пак ако је мишљење нејасно или противречно. Ако се поменути недостаци не могу отклонити поновним испитивањем вештака или допунским вештачењем, орган поступка ће одредити другог вештака који ће обавити ново вештачење. У парничном поступку предвиђена су слична решења. Наиме, ако странка има примедбе на налаз и мишљење судског вештака, може ангажовати стручњака или другог вештака уписаног у регистар судских вештака, који ће да сачини примедбе на достављени налаз и мишљење или нов налаз и мишљење у писаном облику. На рочишту за главну расправу суд може да их прочита и да дозволи том лицу да учествује у расправи. Уколико се пак на рочишту не усагласе налаз и стручна мишљења вештака, односно ако суд сматра да битне чињенице нису довољно расправљене, суд ће да одреди ново вештачење које ће да повери другом вештаку (члан 271 Закона о парничном поступку). Чланом 272 Закона о парничном поступку је прописано да се други вештак може одредити и у ситуацији уколико првобитно одређени вештак не поднесе налаз и мишљење у одређеном року.

Након појашњења основних процесних одлика тока вештачења, потребно је учинити и напомене о самој доказној вредности вештачења у предметном поступку, а имајући дакле у виду, да се за разлику од других доказних средстава, вештачење одређује када суд, у току поступка, не располаже специјализованим знањима из одређене области.¹¹ Наиме, након завршетка вештачења, суд приступа оцени доказне вредности извршеног вештачења. Основно правило оцене било ког доказног средства јесте да се у поступку сваки доказ цени појединачно а потом у односу на друге доказе. Међутим, према мишљењу већине правних теоретичара, ситуација оцене доказне вредности вештачења је донекле компликованија јер је реч о налазу и мишљењу лица чије стручно знање превазилази компетенције поступајућег суда.

У смислу оцене доказне вредности вештачења, поједини аутори истичу да „истраживања судске праксе показују да се налаз и мишљење вештака врло често неосновано прецењују, да се сви остали докази упоређују и цене у односу на овај доказ, као и то да је критичност странака према исказу вештака симболична“.¹² Насупрот бројним опречним ставовима, у овом домену преовладао је становиште водећих аутора савремене правне теорије, а по ком „мишљење вештака не веже суд, те суд не мора да прихвати мишљење вештака и у

¹¹ Počuca M, Šarkiћ N, Mrvić-Petrović N., (2013). Medical error as a basis for legal responsibility of physicians and health facilities, *Vojnosanitetski pregled*, vol. 70, br. 2, Vojnomedicinska akademija, Beograd, стр. 207.

¹² Соковић С., (1997). *Вештачење као доказ у кривичном поступку*, Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, стр. 244.

складу са тим може да га одбије и да пресуди потпуно супротно вештаковом мишљењу. Овакав став у оцени доказне вредности вештачења у потпуности је у складу са начелом оцене доказа по слободном уверењу¹³.

Поред претходно реченог, потребно је нагласити и да је у кривичном поступку, у току вештачења, могуће у односу на окривљеног применити меру смештања у здравствену установу у циљу вештачења, ако је то неопходно за сврху медицинског вештачења. Ова мера може трајати најдуже до 15 дана, а изузетно на образложени предлог вештака и по прибављеном мишљењу руководиоца здравствене установе, може се продужити најдуже за још 15 дана (члан 122 Законика о кривичном поступку). Како се у теорији поводом постојања ове легислативне мере наглашава, „у питању је посебан облик лишења слободе, који је функционалног карактера и чија је једина сврха омогућавање да се током боравка у одговарајућој здравственој установи, спроведе конкретно медицинско, превасходно психијатријско вештачење“¹⁴.

Институт урачунљивости и његов значај

Као правни појам, појам урачунљивости се у кривичном законодавству Републике Србије одређује негативно. Тако, према члану 23 Кривичног законика: „Није кривично дело оно дело које је учињено у стању неурачунљивости. Неурачунљив је онај учинилац који није могао да схвати значај свог дела или није могао да управља својим поступцима услед душевне болести, привремене душевне поремећености, засталиг душевног развоја или друге теже душевне поремећености“¹⁵. Анализом поменутих одредби долази се до закључка да је урачунљивост заправо способност лица да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима. При томе, „могућност схватања значаја дела обухвата могућност схватања стварног (природног) и могућност схватања друштвеног значаја дела“¹⁵. Такође, предвиђајући и неку другу тежу душевну поремећеност као могући биолошки основ неурачунљивости, „законодавац је изашао у сусрет савременој психијатрији која понекад тешке психопатије и неурозе може класификовати под овим видом поремећености“¹⁶. Овако одређена, урачунљивост се уз кривицу сматра елементом кривичне одговорности.

Такође, анализом члана 23 Кривичног законика увиђа се да се неурачунљивим сматра онај учинилац кривичног дела код ког су одсутне интелектуалне (когнитивне) и/или волунтаристичке (вољне) способности у тренутку вршења кривичног дела, а услед душевне болести (психозе), привремене ду-

¹³ Бејатовић, С., *op. cit.*, стр. 319.

¹⁴ Шкулић, М, Илић, Г., (2013). *Водич за примену Законика о кривичном поступку – са текстом Законика*, Paragraf Co d.o.o. и Paragraf Lex d.o.o., Београд, стр. 56.

¹⁵ Дицков Петканић А., (2014). Појам и значај урачунљивости у: *Приручник за судску психијатрију* ур. Д. Петровић, Библиотека „др Вићентије Ракић“, Крагујевац, стр. 10.

¹⁶ Мрвић-Петровић, Н., (2007). Кривичноправни положај лица са менталним поремећајима, *Темид*, вол. 10, бр. 3, Виктомолошко друштво Србије, Београд, стр. 40.

шевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености. Основно полазиште у кривичноправној теорији и пракси јесте да се урачунљивост окривљеног претпоставља. Доказује се тек у случају сумње да у моменту вршења конкретног кривичног дела учинилац није био урачунљив. Битно је нагласити да се кривична одговорност учиниоца искључује само уколико је у тренутку вршења кривичног дела учинилац био неурачунљив. Практика бележи не мали број случајева у којима је неурачунљивост наступила тек касније, у току поступка. У ситуацији када је лице било урачунљиво и могло правилно да расуђује, те управља својим поступцима у тренутку вршења кривичног дела, а у току поступка наступи неурачунљивост, или пак битно смањена наурачунљивост, његова одговорност за извршено кривично дело се не искључује.

Под душевном поремећеношћу се пак, у кривичноправној теорији, подразумева „стање у коме је нарушена нормална психичка делатност једног лица, услед чега они није у могућности да правилно расуђује и одлучује“.¹⁷

Поред урачунљивости и неурачунљивости у кривичноправној теорији препознат је институт битно смањене урачунљивости, као прелазне категорије. Према члану 23, став 3 Кривичног законика: „Учиниоцу кривичног дела чија је способност да схвати значај свог дела или способност да управља својим поступцима била битно смањена услед душевне болести, привремене душевне поремећености, заосталог душевног развоја или друге теже душевне поремећености (битно смањена урачунљивост) може се ублажити казна“.

Дакле, битно смањена урачунљивост настаје услед истих стања који могу довести до неурачунљивости лица. Разлика је у томе што у случају битно смањене урачунљивости учинилац ипак јесте кривично одговоран за учињено дело које има сва обележја кривичног дела, само му се услед делимичног смањења способности расуђивања и/или одлучивања, казна може ублажити. Према начелним схватањима у правној теорији, „суштинска разлика огледа се у томе, што је код неурачунљивости поремећај елиминисао психичку могућност учиниоца да се понаша у складу са истом, док је оваква могућност постојала код битно смањено урачунљивог лица“.¹⁸

У кривичноправној теорији, често се помиње и смањена урачунљивост која пак не спада у категорију битно смањене урачунљивости. То је ситуација у којој је на страни учиниоца кривичног дела постојао душевни поремећај, који у тренутку чињења дела није проузроковао одсуство когнитивне и/или вољне способности учиниоца, нити било које друге његове способности. У овом случају, законом није предвиђена могућност ублажавања казне, те за кривичноправни третман учиниоца кривичног дела ова ситуација нема никакав значај.

¹⁷ Радовановић, М., (1975). *Кривично право - општи део*, Савремена администрација, Београд, стр. 213.

¹⁸ Дракић, Д, Лукић, Т., (2011). *Кривично право и способност човековог самоодређења, Crimen*, вол. 2, бр. 1, Правни факултет Универзитета у Београду и Институт за упоредно право, Београд, стр. 94.

Временом су се у теорији кривичног права појавила и бројна становишта која су се бавиле основном урачунљивости. Одбацујући ставове теорије индетерминизма и теорије детерминизма, које су основ урачунљивости везивале за слободу воље учиниоца кривичног дела, Социолошке школе које су своја схватања изражавале кроз индиферентистичку теорију, основ урачунљивости учиниоца кривичног дела појашњавале су на три начина: 1.) теоријом нормалности (по којој урачунљивост обухвата понашање лица по прихваћеним друштвеним нормама), 2.) теоријом личног идентитета (по којој је урачунљиво оно лице које је способно да вршењем кривичног дела изрази своју личност, односно свој его); 3.) теоријом застрашења (по којој урачунљивост обухвата способност лица да осети ефекат одмазде у прописаној казни).¹⁹

У погледу метода утврђивања неурачунљивости, или пак битно смањене урачунљивости, наше савремено кривично право прихвата мешовити (биолошко-психолошки) метод, који се односи на то да се прво, путем билошког метода утврђује душевни поремећај, а потом се путем психолошког метода утврђују и психичке сметње настале услед тог душевног поремећаја. У теорији се често помиње став да „решење које је законодавац усвојио захтева да, осим постојања неког абнормалног душевног стања, наступе и одређене психичке сметње проузроковане тим стањем. Између билошких стања и психолошких деловања постоји наиме нужна веза. Без биолошких промена не може бити ни психолошких, јер су психолошке промене одраз биолошких“.²⁰

Од правила да лице није одговорно за извршено кривично дело, уколико у тренутку вршења кривичног дела није било урачунљиво, постоји један изузетак, под називом *Actiones liberae in causa* (скривљена неурачунљивост). *Actiones liberae in causa* постоји уколико одлуку да ће извршити кривично дело лице донесе у време када располаже интелектуалним и волунтаристичким способностима, а извршењу дела приступи тек када се доведе у стање неурачунљивости. У случају скривљене неурачунљивости, учинилац је кривично одговоран за радње кривичног дела које је предузео, а одговорност му се утврђује према времену које претходи довођењу у неурачунљиво стање (члан 24 Кривичног законика).

Значај медицинског вештачења (не)урачунљивости у кривичном и парничном поступку

Чланом 131 Законика о кривичном поступку, одређено је да ће у случају сумње да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног, да је окривљени услед зависности од употребе алкохола или опојних дрога учинио кривично дело или да је због душевних сметњи неспособан да учествује у поступку, орган поступка одредити психијатријско вештачење окривљеног.

¹⁹ Чејовић, Б, Кулић, М., *op. cit.*, стр. 240-241.

²⁰ Богојевић, А., (2017). Изрицање мера безбедности медицинског карактера неурачунљивим лицима, *Iustitia*, вол. 3, бр. 2, Удружење судијских и тужилачких помоћника Србије, Београд, стр. 43.

Како је већ претходно наглашено, посматрање окривљеног ради утврђивања душевног стања окривљеног спроводи се у одговарајућој здравственој установи (члан 122 Законика о кривичном поступку). Поред стационарног психијатријског вештачења, могуће је и амбулантно психијатријско вештачење, које је у највећем броју случајева сасвим довољно спровести у оквиру парничног поступка, мада се примењује и у кривичном поступку. По завршетку психијатријског вештачења, вештак ће дати свој налаз и/или мишљење.

Законом је прописано, да ће вештак, у случају да је вештачење одређено ради оцене урачунљивости окривљеног, установити да ли је у време извршења кривичног дела код окривљеног постојала душевна болест, привремена душевна поремећеност, заостали душевни развој или друга тежа душевна поремећеност, те ће у складу са одлуком одредити природу, врсту, степен и трајност поремећености и дати мишљење о утицају таквог душевног стања на способност окривљеног да схвати значај свога дела или управља својим поступцима (члан 132 ст. 1 Законика о кривичном поступку). Психијатријско вештачење ће се одредити и у ситуацији када је потребно оценити способност окривљеног да учествује у поступку, као и у ситуацији када је потребно оценити способност сведока да пренесе своја сазнања или опажања у вези са предметом сведочења (члан 132 ст. 2 и 3 Законика о кривичном поступку).

Психијатријски преглед обухвата разговор са испитаником (психијатријски интервју) и тзв. посматрање испитаника (опсервацију), а са циљем сагледавања психичких функција „у форми обичне конверзације, које не сме у себи да садржи ништа што би било трауматско или понижавајуће за испитаника“.²¹ Дакле, „вештак се изјашњава да ли је у време извршења кривичног дела код окривљеног постојала каква тежа душевна поремећеност и какав је утицај такво душевно стање имало на способност окривљеног да схвати значај свог дела и да управља својим поступцима. Вештак се не изјашњава о урачунљивости окривљеног јер је то правно питање које на основу одговора вештака на претходна медицинска питања решава суд“.²²

Велика је важност психијатријског вештачења у кривичном поступку и код процене стања у ком је учинилац кривичног дела био у току предузимања радње дела. Наиме, учинилац може услед посебног афективног стања у које је доспео услед повећане емотивне раздражености или препасти изазване нападом или вербалном провокацијом, извршити кривично дело на мах (у ком случају постоји привилеговани облик конкретног кривичног дела), или пак прекорачити границе нужне одбране или крајње нужде (што се пак сматра основима искључења противправности у конкретном случају).

У оквиру пак грађанскоправне области, уопште посматрано, психијатријска вештачења могу бити следећа: вештачења пословне (не)способности, вештачења способности код састављања тестамената и уговора о доживотном

²¹ Радојковић, В., (2014). Нека питања судскопсихијатријског вештачења у: *Приручник за судску психијатрију* ур. Д. Петровић, Библиотека „др Вићентије Ракић“, Крагујевац, стр. 157.

²² Грубач, М., (2015). Вештачење у кривичним стварима према новом Законику о кривичном поступку, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, вол. 86, бр. 2, Адвокатска комора Војводине, Нови Сад, стр. 90.

издржавању, вештачење процесне способности, вештачења у поступцима везаним за радни однос, вештачења у поступцима развода брака и повере деце, вештачења у поступцима надокнаде неимовинске штете.²³

У парничном поступку, медицинска вештачења углавном се односе на вештачења нематеријалних штета услед нанетих телесних повреда при чему вештачење нематеријалне штете обухвата вештачење бола (физичког и душевног) и вештачење страха²⁴ као вида душевног поремећаја (поремећаја психичке равнотеже изазваног штетним догађајем)²⁵. Предмет вештачења су најчешће „постојање, интензитет и трајање последица које је оштећени трпео због настале повреде или болести“, што у основи опредељује да лекар утврђује „узрочну везу између повреде и штетних последица које су правно релевантне“²⁶. При свему реченом, урачунљивост странака у парничном поступку се претпоставља, што је у складу са принципом који важи и у кривичном поступку. Имајући у виду да у нематеријалне штете спадају и психичка обољења и поремећаји узроковани повредама или болешћу лица, утврђивању неурачунљивости или битно смањене урачунљивости и њихових узрока, приступиће се у случају сумње на умањеност или пак одсуство интелектуалне или волунтаристичке способности странке у поступку.

Последице душевних поремећаја, нарочито психотичних поремећаја протежу се и на домен остваривања одређених грађанских права. Наиме, „особе са овим поремећајима могу склапати правно ваљане послове када су они изван подручја њихових психопатолошких садржаја, али њихова способност за реализовање одређених правних послова који су повезани са психопатолошком мотивацијом може бити умањена“.²⁷

У оквиру парничног поступка, а у домену утврђивања (не)урачунљивости лица, значајно је напоменути вештачење тестаментарне способности оставиоца у наследним споровима. Према ставу судске праксе, „ово вештачење које се обавља на основу медицинске документације и других расположивих података има за циљ да се накнадно утврди да ли је у моменту изјављивања последње воље татастор био способан за расуђивање“²⁸. Поред реченог, и пре састављања тестаментa, оставилац располаже са једним правом, а који се тиче управо вештачења његове способности правилног расуђивања. Наиме, особа чије је здравље озбиљно нарушено, а која жели да састави тестамент, или уговор о доживотном издржавању, може затражити од суда или јавног бележника,

²³ Игњатовић Ристић, Д., (2014). Судско психијатријска вештачења у грађанско-правној области у: *Приручник за судску психијатрију* ур. Д. Петровић, Библиотека „др Вићентије Ракић“, Крагујевац, стр. 150.

²⁴ Види: Симић, М., (2007). Судскомедицинско вештачење у: *Судска медицина* ур. М. Тасић, Змај, Нови Сад, стр. 13-34.

²⁵ Јовановић, А., (2014). Вештачење неимовинске штете у: *Приручник за судску психијатрију* ур. Д. Петровић, Библиотека „др Вићентије Ракић“, Крагујевац, стр. 29.

²⁶ Mrvić-Petrović, N, Ćirić, J, Роџића, М., (2015). Medical expertise in criminal and civil proceedings, *Vojnosanitetski pregled*, vol. 72, br. 8, Vojnomedicinska akademija, Beograd, str. 733.

²⁷ Николић Поповић, Ј., (2014). Форензички аспекти психоза, у: *Приручник за судску психијатрију* ур. Д. Петровић, Библиотека „др Вићентије Ракић“, Крагујевац, стр. 49.

²⁸ Mrvić-Petrović, N, Ćirić, J, Роџића, М., *op. cit.*, str. 733.

да се изведе доказ психијатријским вештачењем у ванпарничном поступку, о њеној урачунљивости, нарочито у погледу способности њеног расуђивања. Овај доказ може бити одлучујући у случају спорења воље оставиоца, те евентуалних могућих каснијих спекулација о здравственом стању оставиоца у тренутку састављања тестаментa.²⁹

На овом месту, потребно је такође поменути значај вештачења у ванпарничном поступку. Наиме, према одредбама Закона о ванпарничном поступку које нормативно уређују појединачне ванпарничне поступке, уважава се исказ вештака, као доказ који може суду омогућити правилно формирање чињеничне основе у судској пресуди, а у ситуацијама када суд не располаже специјализованим знањима из одређене области. Такође се као доказ предлаже и медицинско вештачење, нарочито ако се има у виду предмет појединих ванпарничних поступака (што је у основи веома изражено код поступака за уређење личних стања).³⁰

Закључак

Законски услови који уређују вештачење као доказно средство, услове учешћа у поступку и третман вештака, на сличан начин су уређени и у кривичном и у парничном поступку. Урачунљивост окривљеног лица у кривичном поступку и странке у парничном поступку, претпоставља се. Ипак, бројни су примери из судске праксе, нарочито кривичноправне, у којима је лекар психијатар, на позив суда, и у складу са актуелним процесним правилима, ценио урачунљивост лица у поступку.

Закоником о кривичном поступку је прописано да ће орган поступка одредити психијатријско вештачење окривљеног у случају сумње да је искључена или смањена урачунљивост окривљеног, да је окривљени услед зависности од употребе алкохола или опојних дрога учинио кривично дело или да је због душевних сметњи неспособан да учествује у поступку. У парничном поступку, у домену вештачења нематеријалне штете, вештачење неурачунљивости или пак битно смањене урачунљивости, настале услед повреде или болести лица, одредиће се у случају сумње на умањеност или пак одсуство интелектуалне или волунтаристичке способности странке у поступку. Такође, у оквиру парничног поступка, оцена урачунљивости лица налази своју примену у области вештачења тестаментарне способности оставиоца у наследним споровима.

Речју, медицинско, односно психијатријско вештачење (не)урачунљивости или битно смањене урачунљивости, или пак скривљене неурачунљивости, односно утврђивање са аспекта медицинске струке потпуног или делимичног

²⁹ Види: Trgovčević-Prokić M., (2012). *Authorization of public notary and organization of notaries*, Official Gazette, Belgrade, p. 147–188.

³⁰ Закон о ванпарничном поступку, *Сл. гласник СРС*, бр. 25/82 и 48/88 и *Сл. гласник РС*, бр. 46/95 - др. закон, 18/2005 - др. закон, 85/2012, 45/2013 - др. закон, 55/2014, 6/2015 и 106/2015 - др. закон.

одсуства моћи расуђивања и/или управљања поступцима, те момента одговорности учиниоца кривичног дела у ситуацији када сам себе доведе у стање неурачунљивости, значајно је доказно средство како у кривичном, тако и у парничном поступку. Актуелни процесни законски текстови, нарочито у области кривичнопроцесног законодавства, систематски предвиђају и нормирају сва релевантна питања и основна правила у области вештачења. На тај начин вештачење, као доказно средство, заузима значајно месту у савременом процесном законодавству у Србији.

Литература:

1. Bejatović, S., (2014). *Krivično procesno pravo*, Javno preduzeće „Službeni glasnik“, Beograd.
2. Bogojević, A., (2017). Izricanje mera bezbednosti medicinskog karaktera neuračunljivim licima, *Iustitia*, vol. 3, br. 2, Udruženje sudijskih i tužilačkih pomoćnika Srbije, Beograd, 42-46.
3. Vasiljević T, Grubač M., (2003). *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Službeni glasnik, Beograd.
4. Grubač, M., (2015). Veštačenje u krivičnim stvarima prema novom Zakoniku o krivičnom postupku, *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, vol. 86, br. 2, Advokatska komora Vojvodine, Novi Sad, 75-91.
5. Dickov Petkanić A., (2014). Pojam i značaj uračunljivosti u: *Priručnik za sudsku psihijatriju* ur. D. Petrović, Biblioteka „dr Vićentije Rakić“, Kragujevac, 7-29.
6. Drakić, D, Lukić, T., (2011). Krivično pravo i sposobnost čovekovog samoodređenja, *Crimen*, vol. 2, br. 1, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za uporedno pravo, Beograd, 88-98.
7. Đurđić, V., (2014). *Krivično procesno pravo - opšti deo*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, Niš.
8. Zakonik o krivičnom postupku, *Sl. glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.
9. Zakon o parničnom postupku, *Sl. glasnik RS*, br. 72/2011, 49/2013, 74/2013 i 55/2014.
10. Zakon o vanparničnom postupku, *Sl. glasnik SRS*, br. 25/82 i 48/88 i *Sl. glasnik RS*, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015 i 106/2015 - dr. zakon.
11. Ignjatović Ristić, D., (2014). Sudsko psihijatrijska veštačenja u građansko-pravnoj oblasti u: *Priručnik za sudsku psihijatriju* ur. D. Petrović, Biblioteka „dr Vićentije Rakić“, Kragujevac, 149-155.
12. Jovanović, M, Medarević, A., (2016). Tretman sudskomedicinskog veštačenja u sudu, *Acta Ophthalmologica*, vol. 42, br. 2, Udruženje oftamologa Srbije, Beograd, 20-24.
13. Jovanović, A., (2014). Veštačenje neimovinske štete u: *Priručnik za sudsku psihijatriju* ur. D. Petrović, Biblioteka „dr Vićentije Rakić“, Kragujevac, 29-37.
14. Krivični zakonik, *Sl. glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
15. Mrvić-Petrović, N., (2007). Krivičnopravni položaj lica sa mentalnim poremećajima, *Temida*, vol. 10, br. 3, Viktomološko društvo Srbije, Beograd, 39-47.

16. Mrvić-Petrović, N, Ćirić, J, Počuča, M., (2015). Medical expertise in criminal and civil proceedings, *Vojnosanitetski pregled*, vol. 72, br. 8, Vojnomedicinska akademija, Beograd, 729-734.
17. Nikolić Popović, J., (2014). Forenzički aspekti psihoza, u: *Priručnik za sudsku psihijatriju* ur. D. Petrović, Biblioteka „dr Vićentije Rakić“, Kragujevac, 37-51.
18. Počuča M, Šarkić N, Mrvić-Petrović N., (2013). Medical error as a basis for legal responsibility of physicians and health facilities, *Vojnosanitetski pregled*, vol. 70, br. 2, Vojnomedicinska akademija, Beograd, 207–214.
19. Radovanović, M., (1975). *Krivično pravo - opšti deo*, Savremena administracija, Beograd.
20. Radojković, V., (2014). Neka pitanja sudskopsihijatrijskog veštačenja u: *Priručnik za sudsku psihijatriju* ur. D. Petrović, Biblioteka „dr Vićentije Rakić“, Kragujevac, 155-165.
21. Simić, M., (2007). Sudskomedicinsko veštačenje u: *Sudska medicina* ur. M. Tasić, Zmaj, Novi Sad, str. 13-34.
22. Soković S., (1997). *Veštačenje kao dokaz u krivičnom postupku*, Institut za pravne i društvene nauke, Kragujevac.
23. Trgovčević Prokić, M., (2002). Expertise in non-contentious procedure in: *Expertise problems in criminal, civil and non-contentious proceedings*, ed. Nebojša Šarkić, Glosarijum, Belgrade, 17–27.
24. Trgovčević-Prokić M., (2012). *Authorization of public notary and organization of notaries*, Official Gazette, Belgrade, p. 147–188.
25. Čejović, B, Kulić, M., (2014). *Krivično pravo*, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad.
26. Škulić, M., (2013). *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
27. Škulić, M, Ilić, G., (2013). *Vodič za primenu Zakonika o krivičnom postupku – sa tekstom Zakonika*, Paragraf Co d.o.o. i Paragraf Lex d.o.o., Beograd.

THE IMPORTANCE OF MEDICAL EXPERTISE OF INSANITY IN CRIMINAL AND CIVIL PROCEEDINGS

Summary: Expertise as legal evidence in legal terms is similarly regulated in both criminal and civil proceedings. The medical, or psychiatric expertise of (non) accountability, and the moment of the responsibility of the perpetrator of a criminal offense in a situation when he brings himself to the insanity, is a significant evidence in both criminal and civil proceedings. The current procedural legal texts, especially in the field of criminal procedural legislation, systematically anticipate and standardize all relevant issues and basic rules in the field of expertise. In this way, expertise, as evidence, takes a significant place in modern procedural legislation in Serbia. In this paper, the authors first deal with the basic rules of expertise as evidence in criminal and civil proceedings, then analyze institutions of accountability, insanity, significantly reduced accountability, as well as the caused insanity, and then, bearing in mind all previously explained, give their opinion of the importance of psychiatric expertise of (non)accountability.

Key words: psychiatric expertise, medicine, law, accountability, criminal proceedings, litigation procedure